

Írta: Karen Hulshof

**AZ ÉVTIZED VÉGÉN
REGIONÁLIS CSO TALÁLKOZÓ KÖZÉP- ÉS KELET-EURÓPA, A
FÜGGETLEN ÁLLAMOK KÖZÖSSÉGE ÉS A BALTI ÁLLAMOK
RÉSZVÉTELEVEL**

2001. ÁPRILIS 8-10. BUKAREST, ROMÁNIA

AZ 1990-ES VILÁGTALÁLKOZÓ, ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

Több mint egy évtized telt el azóta, hogy a gyerekekkel kapcsolatos kérdések mind a politika, mind az emberi jogok színterén előtérbe kerültek. 1990-et írtunk, amikor sor került az addig példa nélküli gyerekek érdekében rendezett eseményre: a Világtalálkozóra a Gyermekekért. A Világtalálkozó a Gyermekekért egy precíz, határidőkhöz kötött akciótervet fogadott el a világ gyermekeinek egészségét és biztonságát garantálandó, valamint megnyitotta a Gyermekjogi Egyezmény ratifikálását és az abban foglaltak megvalósítását célzó kampányt. Most legfőbb ideje megvizsgálni, mennyiben cselekedtek a kormányzatok akkori elköteleződéseiknek megfelelően.

Az ott elfogadott akcióterv célul tűzte ki a csecsemő- és gyermekági halálozás, a megelőzhető betegségek, az írástudatlanság, és az alultápláltság visszaszorítását. Hangsúlyozta továbbá annak fontosságát, hogy minden gyerek hozzáférjen az alapvető oktatáshoz, biztonságos ivóvízhez, egészséges táplálékokhoz és tisztálkodási lehetőségekhez, valamint védelmet kapjon a bántalmazástól, erőszaktól és háborútól.

A Világtalálkozót követő tíz év óriási változások tanúja volt Kelet-közép Európában, és a volt Szovjetunió országaiban. Ahol 1990-ben kilenc ország állt, ma 28 helyezkedik el. Politikailag a régióban a hidegháború éveinek megosztott biztonságát átalakulások sora váltotta fel, a nyugat-európai intézményekkel való integrációtól a konfliktusos évek alatti alapvető túlélésért folytatott küzdelemig.

Ezen változásokkal egyidejűleg a Világtalálkozón lefektetett célkitűzések 27 pontja meghatározta, hová kell eljutnia a gyerekek helyzete javulásának az évtized végére.

A régió végigsöprő politikai változások közvetlenül hatottak a nők és gyerekek helyzetére. Ezek az országok jól fejlett emberi és fizikai infrastruktúrát élveztek: mindenki számára hozzáférhető oktatás, ingyenes egészségügyi ellátás, viszonylag alacsony gyermekhalandóság, és ezen szolgáltatások mellett elkötelezett politika. Sokan úgy gondolták, hogy a régióban tapasztalható átmenet rövid távú lesz, a változások nem tartanak majd tovább 7-8 évnél.

Mindazonáltal a közvetlen gazdasági hanyatlás, illetve megtorpanás visszafogta a kormányzatok lehetőségeit, melynek következtében a szociális szektor támogatása rendkívül rövid idő alatt, viszont hosszú távra jelentősen visszaesett. A gazdasági átalakulás melletti politikai elköteleződés szintén a szociális szektor költségvetésére mért újabb csapást: drámai módon visszaesett az óvodák és bölcsődék támogatása, az iskoláknak nyújtott oktatási eszközök forrása gyakorlatilag megszűnt, és a korábban alapvetően ingyenes egészségügyi ellátás szinte megfizethetlenné vált. A 90-es évek gazdasági fejlődése során a jövedelemeloszlás egyenlőtlenségei minden országban megnöttek. Néhány országban ezeket a politikai és gazdasági szempontból is nehéz helyzeteket úgy kellett megoldani, hogy közben háborús konfliktusokkal, és nagyfokú instabilitással kellett megküzdeni.

A rendkívül rövid idő alatt lezajlott nagy változások és kihívások ellenére a közszolgáltatásokat, bár nagy nehézségek árán, de fenntartották.

A 90-es évek politikai és gazdasági változásai következtében az országok mind erősebb integrációra törekedtek. Közép- és Kelet Európában az Európai Unióba való felvétel kérdése uralta a politikai gondolkodást, szélesebb értelemben véve pedig egyre inkább a nemzetközi közösség teljes jogú tagjaiként kezdtek működni. Ennek részeként nemzetközi egyezményeket és megállapodásokat ratifikáltak: 1994-ig minden ország ratifikálta az ENSZ Gyermekjogi Egyezményét, ahogyan az Egyezményt is a Nők Elleni Diszkrimináció Minden Formájának Megszüntetéséért.

Ennek ellenére egyértelmű, hogy a régió országainak komoly nehézséget jelentett a Világtalálkozó a Gyermekekért nyilatkozatában vállaltak teljesítése.

A régió 27 ENSZ tagállama közül hat – Bulgária, Horvátország, Észtország, Magyarország, Lengyelország és Türkmenisztán – nem készítette el az évtizedzáró tanulmányt. A Jugoszláv Szövetségi Köztársaság területén pedig kizárólag Koszovó készítette el a jelentést. Így 21 országjelentés, és egy külön koszovói beszámoló áll rendelkezésünkre.

Az országjelentések elkészítésekor a régió kormányzatai többféle módon közelítették meg a civil társadalom szerepét: néhány országban széleskörű egyeztetésre került sor a tanulmány megírása előtt, néhol kifejezetten a gyerekekkel foglalkozó civil szervezeteket vonták be ebbe, amilyen például a Savé the Children. Máshol elkészítették a jelentést, és egyenesen elküldték anélkül, hogy az országon belül bárkinek megmutatták volna.

TRENDEK A RÉGIÓBAN

A Világtalálkozó által kitűzött célokat tekintve általánosságban elmondható, hogy a régióban tapasztalható némi fejlődés, ez azonban nem átütő siker, sőt néhány kérdésben a helyzet rosszabb, mint 1990-ben volt.

GYERMEKEGÉSZSÉGÜGY

Míg a régió országai – egy rövid visszaeséstől eltekintve a 90-es évek elején – visszatértek a csecsemőhalálzási arány visszaszorításának hosszú távú folyamatához, csak igen kevés ország tudta elérni a Világtalálkozó által célul kitűzött, az 1990-es arányokhoz képest egyharmaddal való csökkentést.

Hét ország – Bosznia-Hercegovina, a Cseh Köztársaság, a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság, Litvánia, Románia, Törökország és Üzbegisztán – jelezte a csecsemőhalálzási arány olyan mérvű visszaesését, ami megfelel a fenti célnak. A csecsemőhalandóság egyedül Grúziában nőtt. Általánosságban, a régióban 25%-kal esett vissza a csecsemőhalálzási arány.

Az öt éven aluli gyerekek halálzási arányában hasonló a helyzet, itt hat ország volt képes elérni a célul kitűzött egyharmaddal való visszaszorítási arányt.

Az anyák szülés utáni halálzási aránya régóta csökkenő tendenciát mutat, ám ez a kilencvenes években megtört. Csak öt országban tudták ezt az arányt felére csökkenteni: Albániában, Bosznia-Hercegovinában, Romániában, Törökországban és Üzbegisztánban.

Az évtized végére minden országban legalább a gyerekek 75%-a megkapta az alapvető védőoltásokat, a legtöbb helyen ez az arány 90% feletti. Ez a változás mindenképp alapvető siker a régióban.

A gyermekparalízis megszüntetésének célja gyakorlatilag megvalósult, csak két országból – Belorussziából és Ukrajnából – jelentettek néhány esetet még 1999-ben is, ezek a WHO szerint oltás által indukált esetek voltak.

TÁPLÁLKOZÁS

Nagyon kevés jelentés szolgál kielégítő adatokkal az 1990-es helyzetről, vagy nyújt információt az alultápláltság minden változójáról az évtized végén. De még ha későbbi adatokhoz viszonyítjuk is a jelenlegi helyzetet, egyetlen országban sem sikerült 50%-kal visszaszorítani az 5 éven aluli gyerekek esetében tapasztalható komoly vagy közepes szintű alultápláltságot. A legnagyobb előrelépés Albániában és Törökországban tapasztalható.

A fentiekhez hasonlóan, csak három ország szolgáltatott adatokat arra nézve, mennyire volt jellemző a szoptatás 1990-ben, de a legtöbb ország utalt arra, hogy a kilencvenes évek közepe óta uralkodó a három hónaposnál fiatalabb gyerekek kizárólagos szoptatása. Általánosságban a szoptatás egyre elterjedtebbnek mondható.

A jódhiányból eredő rendellenességek megszüntetésének célját tekintve a fejlődés igen korlátozottnak mondható. Egyetlen ország sem áll kellő közelségben ahhoz, hogy ezen probléma megszüntetésének célját elérje. Globális mércével mérve a helyzet még rosszabb: a jódozott sőt használó háztartások száma a régióban körülbelül 40-60 százalékponttal kevesebb, mint bárhol másutt az egész világon.

AZ ANYÁK EGÉSZSÉGI ÁLLAPOTA

A reproduktív egészséget vizsgálva látható, hogy a termékenységi ráták éles esést mutatnak. A régióban egyértelműen jelentős lépések történtek annak érdekében, hogy a párok hozzáférhessenek a túl korai, túl késői, vagy az előzőt túl hamar követő terhességek megelőzéséhez szükséges információhoz és szolgáltatásokhoz.

A prenatalis és antenatalis egészségügyi ellátás általánosan magas szinten maradt a kilencvenes években, bár vannak arra utaló jelek, hogy a kiadások racionalizálása itt is visszaszorulást eredményezett a szülészeti szolgáltatások anyagi támogatásában.

OKTATÁS

Talán az oktatás az a terület, ahol az 1990 előtti évek hagyatéka mindennél erősebben fennmaradt. Az 1990-es évek elején a régióban alapvetően teljesültek a Világtalálkozó által kitűzött célok. A felnőttkori írástudás területén minden ország elérte a 90%-ot, bár azt a célt, hogy felére csökkentsék az 1990-es írástudatlansági arányt, nehéznek bizonyult elérni. Főleg Albániával szemben fogalmazódtak meg az elvárások, ahol 2000-ben 88%-os arányt regisztráltak, és Törökországgal, ahol 82%-ot jelentettek 1995-ben. Aggasztó módon ezekben az országokban nemi egyenlőtlenségek is megfigyelhetők ezen a területen: Albániában, ahol az országos átlag 88%, a nők közt az írni tudók aránya csak 85%, Törökországban pedig 72.2%.

Az oktatási rendszer másik olyan eleme, amely általánosan magas szintet ért el a kilencvenes évek elején, az általános iskolába történő beiskolázási arány. A Világtalálkozó azt tűzte ki célul, hogy mindenki hozzájusson az alapvető oktatáshoz, és hogy az általános iskolás korú gyerekek 80%-a iskolába járjon. Azerbajdzsán és Törökország kivételével a beiskolázási arány minden országban meghaladja a 90%-ot. Meg kell itt jegyeznünk, hogy az általános iskolába való bekerülés nem feltétlenül jelent jó színvonalú oktatást.

Van azonban egy terület, ahol az országok már az évtized kezdetén is kevésbé jó helyzetben voltak, ez pedig a bölcsődei és óvodai ellátás. A Világtalálkozó megfogalmazta az iskola előtti szolgáltatások kiterjesztését, azonban a kilencvenes években ez a folyamat meglehetősen sokféleképp alakult a különböző országokban. Talán a legdrasztikusabb visszaesés Kazahsztánban volt megfigyelhető, ahol 10 év alatt 45%-ról 11%-ra esett vissza az óvodába beíratott gyerekek aránya. Az óvodák jelentős mértékű bezárására került sor Oroszországban, Ukrajnában, Grúziában, és Örményországban. Máshol fontos előrelépések történtek ez idő alatt: a Cseh Köztársaságban az évtized végére a gyerekek 88%-a jutott hozzá óvodai ellátáshoz. Jelentős előrelépés történt még a Jugoszláv Szövetségi Köztársaságban (17%-ról 31.4%-ra), Lettországban (45-ről 61%-ra), és Romániában (54-ről 64%-ra).

VÍZ ÉS CSATORNA

Erre a területre is jellemző, hogy a régióban általánosan jó volt a helyzet 1990 előtt is. Itt is nehéz hozzájutni az alapvető információkhoz, de két ország kivételével mindegyikben 70%-ot meghaladó a biztonságos ivóvízhez hozzájutók aránya, ez pedig figyelemreméltó haladás a teljes ivóvíz-ellátottság felé vezető úton. Két országban fordult számottevően rosszabbra a helyzet: Koszovóban és Tádzsikisztánban az ivóvíz-ellátottság 10%-kal visszaesett a korábbi alapadatokhoz képest. Ezen a területen jelentős különbségek tapasztalhatók város-vidék viszonylatában.

SPECIÁLIS VÉDELEMRE SZORULÓ GYEREKEK

A Világtalálkozó céljából tűzte ki, hogy a különösen nehéz körülmények között élő gyerekek fokozott védelemben részesüljenek. Ehhez az egyetlen hozzáférhető változó a fogyatékos gyerekek aránya. A kilenc ország közül, amely adatokat közölt a fogyatékos gyerekek arányáról, nem kevesebb, mint hatban ez az arány legalább megduplázódott.

Ez valószínűleg azt jelenti, hogy az évtized kezdetén a valós eseteknek csak egy részét tartották nyilván.

A fogyatékos gyerekek helyzetéhez kapcsolódik az intézetben nevelt gyerekeké. Az 1990-es Világtalálkozó célként fogalmazta meg a családi értékek erősítését, de sehogyan sem határozták meg, hogy ezt hogyan fogják mérni.

Egy nagy nehézség ezen trendek elemzésekor, hogy a gyerekekkel kapcsolatos problémák nagy részét az 1990-es évek elején egyszerűen nem ismerték el. Sok kormányzat máig a jogszabályok citálásával reagál a gyermekmunka helyzetét kutató kérdésekre ahelyett, hogy elfogadná, hogy tennivalója van ezen a téren. Más kérdések, mint például a gyermekbántalmazás – családon belüli erőszak, vagy a gyerekek szexuális bántalmazása – a régió számos országában tabutémák maradtak, és számos kormányzat máig tagadja, hogy ez országokban egyáltalán előfordulhat.

FŐ EREDMÉNYEK A RÉGIÓBAN

A régió legfőbb eredményei a következőképpen foglalhatók össze:

- A csecsemőhalálozási arány csökkentése folytatódott.
- A gyermekparalízis gyakorlatilag megszűnt.
- Az oktatás továbbra is mindenki számára hozzáférhető maradt.

BEFEJEZETLEN ÜGYEK

Sajnos a kilencvenes évek minden eredménye ellenére jelentős számú megoldatlan probléma maradt. Ezek a következőképpen foglalhatók össze:

- Mikroelemhiány,
- Alacsony születési súly, és
- Kora gyermekkori gondozás és fejlesztés.

TANULSÁGOK

1. Számos országban komoly nehézséget okozott, hogy a tervekből valóban megalapozott tettek szülessenek.

2. A kezdeti politikai elköteleződés nagyon fontos, de távolról sem elég: fenn kell tartani, és rendszeresen meg kell újítani. Fontos tanulság az is, hogy a politikai vállalásnak ki kell terjednie más szereplők – többek közt helyi önkormányzatok, civil szervezetek – bevonására is.

3. Fel kell ismerni, hogy az együttműködés és a konszenzusépítés időigényes, de elengedhetetlen ahhoz, hogy a megvalósulhasson az elérni kívánt célok állami támogatása.

4. Fontos tanulság az is, hogy bár szükségszerű, hogy a célok, stratégiai tervek, és gyermekjogi elvek beépüljenek a fejlődés főáramába, de nem elégséges.

FELMERÜLŐ KÉRDÉSEK, KIHÍVÁSOK

Az utóbbi évtized eseményeit a következők jellemzik:

- háborús konfliktusok
- népességmozgás (menekülés és migráció)
- speciális védelemre szoruló gyerekek
- a fiatalok egészséges életmódjának támogatása
- a HIV/AIDS terjedése
- környezetvédelmi problémák
- családon belüli erőszak, és
- a CSO és a fiatalok még nagyobb és jelentékenyebb szerepvállalása.

Egy régióban, ahol 1945 és 1990 között nagyon kevés, és szigorúan ellenőrzött konfliktusra került sor, az elmúlt tíz év során számos komoly konfliktusra került sor, mely 11 országot közvetlenül, és még sokat közvetetten érintett.

Ezekre a kérdésekre a válasz ma sokkal több szereplő kezében van, mint ahogy az 1990-ben látható volt. A civil társadalom gyors fejlődése fontos potenciális együttműködő partnerek sorát jelenti, miközben a növekvő magánszektor is fontos szövetséges, és döntő segítséget nyújthat, pl. az élelmiszerszállítás területén.

Gyerekek érdekében kiépített kapcsolatok és szövetségek létrejöttének szinterei azok a regionális találkozók, melyek az ENSZ Rendkívüli Közgyűlését készítik elő. Olyan alapot kínálnak, melyre építve hatékony válaszok adhatók a Világtalálkozó óta még fennálló problémákra, és az azóta felmerült kérdésekre.

UTOLJÁRA, DE NEM UTOLSÓSORBAN:

Egy 2001-ben született gyerek nagy valószínűséggel életben marad, megkapja a védőoltásokat, és iskolába jár majd.

Tegyünk meg mindent annak érdekében is, hogy családban nőjön fel, és semmiféle konfliktus vagy háború ne akadályozza meg abban, hogy a társadalom felelősségteljes, aktívan résztvevő tagjává váljon.

Fordította: Neményi Eszter